
Маруела Некова / M. Nekova

ТУРИСТИЧЕСКИ РЕСУРСИ — АНАЛИЗ И ОЦЕНКА

Tourist Resources — Analysis and Evaluation

In the present report tourist resources are being analyzed. There is a brief analysis of the beginning of tourism geography. A few definitions of tourist resources by various authors are stated. A classification of tourist resources is made. There are more criteria of their further classification. There is an analysis of the methods, which are used with the tourist resources evaluation. The stages of evaluation process are pointed out. There is a brief review of the first attempts for recreation evaluation of some natural components in Bulgaria. Some conclusions are made in the end.

Key words: tourist resources, tourism geography, classification, criteria, method of expert evaluation, method of grade assessment, geographical method.

Туристическите ресурси се определят като „природни и социално-антропогенни комплекси и техните компоненти и съчетания, които при съвременната и перспективна структура на обществените потребности от отдих и технико-икономически възможности са предмет на потребление, като изходен материал за производството на туристически услуги” (Бъчваров и др.). Туристическите ресурси включват обектите и явленията, които са цел на туристическите пътувания и чрез използване на възстановителния и познавателния ефект се осъществява задоволяване на рекреационните потребности.

Според Николина Попова „Природните рекреационни ресурси представляват един от основните фактори, реализиращи потребността от отдих и туризъм”¹. Аз бих перифразирала, че без туристическите ресурси като цяло не би имало туризъм.

„Географията на туризма” като научно направление се появява сравнително късно. С разрастването на туристическите пътувания в края на XIX и началото на XX век се налага да започне изучаването на ресурсите и условията, които ги благоприятстват. От ядрото на географията се отделя клон, който започва да изучава кои места, селища, райони имат атрактивни плажове, планини, минерални води, интересни крепости, църкви, музеи. Географията на туризма поддържа интензивни двупосочни връзки с дисциплините от Физическата и Икономическата география, а поради по-късната си поява тя използва

част от техните, вече утвърдени методи, емпирични данни и др.² Специализирано проучване по въпросите за връзките на туризма с географските и с другите науки е направил ученият от Университета в Манитоба (Канада) Збигнев Миечковски³.

Първата самостоятелна, строго научна публикация, дала и названието „география на туризма“, се появява през 1905 г. в Грац (Австрия), с автор Йозеф Щраднер.

След Първата световна война се появяват наченки на институционализация на географията на туризма. През 1929 г. в Берлин се открива Институт за изследване на туризма, в който работят доста географи като Роберт Глюксман (първия му директор), Г. Вегенер и др. Основното им внимание е върху обвързаността между туризма и обуславящите го ресурси – както природни, така и културни⁴.

От българските автори голям принос за развитието на „Географията на туризма“ имат Любомир Динев (който през 1967 г. успява да разкрие аналогична специалност в Софийския университет, а от 1973 г. и самостоятелна катедра), Марин Бъчваров, Мария Воденска, Николина Попова и др. През 1985 г. Излиза колективна книга с обобщаващ характер „География на отдиха и туризма в България“⁵.

Определение за туристически ресурси са давали много учени.

Според Ядвига Варшинска, Антони Яцковски (1979 г.) туристическите ресурси са съвкупността от елементи на природната среда и неприродни елементи, които съвместно или всеки поотделно, са предмет на заинтересоваността на туристите.

Според Живадин Йовичич (1981 г.) туристическите ресурси са всички явления и предмети, привличащи туристите.

Според Марин Бъчваров, Найден Апостолов (1982 г.) туристическите ресурси са обекти и явления, които задоволяват потребностите на туристите.

Според Алън Леу (1987 г.) туристическите ресурси са всички онези елементи на непознатото място, които карат свободните пътешественици да напускат домовете си.

Според Анджей Ковалчик (2000 г.) туристическите ресурси са съвкупност от елементи на природната среда, и такива с неприроден произход⁶.

Може да се обобщи, че туристическите ресурси са природни или антропогенни (създадени от човека) обекти и явления, които притежават качества за задоволяване на лечебни, рекреативни, познавателни, делови или развлекателни потребности, поради което привличат туристите⁷.

От изключителна важност е класифицирането на туристическите ресурси. Поради големия им брой и този на критериите за тяхното групиране броят на класификациите и типологиите може да бъде много дълъг. Но не всички критерии са от голямо значение, затова е необходимо да се подберат тези, които имат съществен принос към въпросите за тяхното усвояване.

Един от основните критерии, по който се групират туристическите ресурси е според техния генезис. В зависимост от техния произход ресурсите се разделят на две основни групи: природни и антропогенни. Първите са създадени и се променят от природните процеси, а вторите са плод на човешката дейност⁸.

Природните рекреационни ресурси се диференцират най-често на основата на следните признаци: 1) принадлежност към природните компоненти (1974 г., Мишев ги обединява в 5 групи); 2) степен на вмешателство на човека, причинило изменението им (1977 г., Багрова ги обособява в 3 групи – първични, облагородени и изкуствено създадени); 3) степен на използване (1988 г., Попова – функциониращи и запаси); 4) продължителност на използването им; 5) основни типове природни комплекси, с които туристът най-често влиза във взаимодействие (1982 г., Бъчваров); 6) в зависимост от диференциацията на рекреационните дейности – лечебни, профилактични, спортни и познавателни; 7) в зависимост от съотношението на неизменената природа и техническите съоръжения – урбанизирани, слабоурбанизирани и неурбанизирани⁹.

Антропогенните туристически ресурси се обособяват в три основни групи: 1) свързани с опознаване на етносоциалните особености и стопанството (социално-познавателни ресурси); 2) свързани с опознаване на културно-историческото наследство; и 3) свързани с участие и/или наблюдение в периодични и епизодични прояви с различен характер. Всяка от посочените групи антропогенни туристически ресурси се диференцира на видове и подвидове¹⁰.

Други критерии, по които може да се групират туристическите ресурси са: по форма (визуално-графичен аспект, Джефри Уол предлага класификация с три вида форми: точки, линии, области)¹¹; според значението (световни, национални, регионални, локални); според селищната локализация (селищна и извънселищна); според собствеността (частна, държавна, общинска и обществена); в зависимост от транспорта (ресурси със затруднена пешеходна достъпност, достъпни само за специализиран туристически транспорт, достъпни и с обществен транспорт); според названието; в зависимост от релефа и много други¹².

От изключителна важност при изучаването на туристическите ресурси е да се изучат и усвоят методите за тяхната оценка. Оценяването е сложен научноизследователски процес. Основните методи, използвани при оценка на природните рекреационни ресурси и за оценка на степента на благоприятност на природните комплекси за различните видове отдих и туризъм в рекреационно-географските изследвания, са методът на експертната оценка и методът на балната оценка.

Същността на метода на експертната оценка се изразява в получаването на оценки на основата на запитване на експерти. Използването на експертна оценка е целесъобразно в случаите, когато липсва необходимият обем географска информация и време за изследване. Най-същественният недостатък на този метод е, че се приема субективността на оценките, давани от експертите¹³.

Най-широко използваният метод е балната оценка. През 70-те години се разработват основните принципни положения на балната оценка на природните комплекси. Най-пълно те са изложени в разработките на Л. Мухина (1973, 1974, 1975)¹⁴.

Оценяването е неразделна част от рекреационните изследвания, свързани с планирането и проектирането на териториалните системи за отдих и туризъм от различен тип и ранг. Условието за възникване и съществуване на териториалната система за отдих и туризъм могат да се оценяват както от позициите на суперсистемата (обществото като цяло) и едноранговите ѝ системи, така и от позициите на самата териториална система за отдих и туризъм. Субект на оценката може да бъде суперсистемата или териториалната система за отдих и туризъм и отделните ѝ подсистеми и техните елементи. Важно е типът и рангът на обекта да съответства на типа и ранга на субекта. Основен предмет на оценъчното изследване е изучаването на закономерните взаимни връзки и взаимодействия между блоковете на тези системи. Оценката е отражение на отношенията между човека и заобикалящата го среда и нейните елементи. Оценката винаги е субективна, винаги се отнася за някакъв субект, тъй като без субекта, без изразяване на отношението му към даден обект или явление не може да има оценка. Ако за измерването е достатъчно наличието само на обекта, т.е. на природния комплекс, то за оценката е необходимо и наличието на субект.

Съществуват няколко етапа при процеса на оценяване:

1) първият етап е свързан с ясно определяне на целта и формулиране на задачите на изследването, както и посочване на ранга на обекта и субекта на оценката;

2) вторият етап е свързан с определянето на показателите, с помощта на които се оценяват свойствата на обекта, към които се предявяват изисквания от страна на субекта на оценката.

3) третият етап включва разработването на оценъчните скбли;

4) четвъртият етап на оценяването се свежда до механичен превод, по разработените оценъчни скбли;

5) петият етап включва обединяване на частните оценки (по отделните показатели) в обобщаваща или интегрална оценка.

Рекреационната оценка на природните комплекси се провежда в три аспекта:

- технологичен – свързан е с оценка на възможностите за практикуване на един или друг вид или комплекс от видове отдих и туризъм. Тук се отнася и оценката на възможностите за инженерно усвояване на природния комплекс.

- психологичен – свързан е с оценката на характера на емоционално въздействие на природния комплекс върху туриста.

- физиологичен – свързан е с оценка на степента на комфортност на природните условия по отношение на организма на туриста¹⁵.

Първите опити за рекреационна оценка на някои от природните компоненти са направени през 70-те години на XX век. В периода 1976–1980 г. е направена рекреационно оценка на релефа в България от Географския институт на БАН, като част от комплексно географско изследване на рекреационния потенциал в Северна България. През 1983 г. М. Данева обобщава резултатите от рекреационната оценка на релефа в Северна България за нуждите на маршрутно – познавателния туризъм¹⁶.

Климатът е природен компонент, който има значение за организацията на голям брой видове отдих и туризъм, и това налага неговата оценка от технологичен аспект. Първата рекреационна оценка на климата в България на основата на методиката на балната оценка е направена от Х. Тишков през 1976 г. Той използва 6 основни показателя за оценка на термичните свойства на климата – среден годишен брой на дните с устойчиво задържане на температурата под 0° С, над 0° С и над 15° С и на дните с мразовито, немразовито време и време с преход на температурата над 0° С. Оценката им е осъществена по скбли, в които са използвани както равни, така и неравни интервали¹⁷. При оценка на климата трябва да се вземат под внимание и неблагоприятните метеорологични явления.

Рекреационната оценка на природните ландшафти на Рила е направена въз основа на типологична систематизация на рилските ландшафти от Петров през 1983 г. Тя включва 3 типа, 7 подтипа и 13 групи планински ландшафти с различен обхват и териториално разпространение на макросклоновете и билата на планината. Рекреационната оценка е извършена на базата на системно-структурния подход и методиката на баловата оценка. Рекреационната оценка е направена по 22 показателя, които влияят върху 10 вида отдих и туризъм през лятото, и 5 – през зимата¹⁸.

Съществуват много и разнообразни антропогенни обекти и явления, но не всички могат да бъдат използвани за развитието на туризма. Затова е необходимо те да бъдат изследвани и оценени, за да се прецени кои от тях са най-привлекателни за туристически посещения и чието използване е технически най-лесно и най-евтино за осъществяване. Според Бъчваров (1987 г.) географията на туризма има за задача да оцени позиционната стойност на антропогенните обекти и явления, тяхното взаимно териториално разположение и съчетаване, пространствените им отношения с центрoвете на формиране на туристическото търсене и с природните туристически ресурси.

Методите за изследване на антропогенните туристически ресурси са обособени в няколко групи:

Традиционни географски методи – характеристика (описание, анализ), сравнителен, картографски метод и др. В началния етап се прави инвентаризация на обектите и явленията, които подлежат на по-нататъшно изследване и оценяване. Инвентаризацията трябва да бъде достатъчно пълна, така че да не отпаднат обекти, които биха могли да се използват. Важно място заема

характеристиката на обектите. Тя трябва да посочва не само общата характеристика на обектите и явленията, но и конкретни техни черти, които имат отношение към туристическото търсене. Картографският метод е свързан с разкриването на особеностите на територията, на която се намират, с центровете и районите на концентрация. В „География на отдиха и туризма в България” от 1985 г. са посочени основните принципи, използвани при анализа на антропогенните туристически ресурси, а именно: хронологичен, типологичен, функционален и пространствен.

Методи за анализ и оценка на количествените аспекти на антропогенните туристически ресурси. Тези методи намират най-широко приложение при анализа на териториалното разпределение на антропогенните туристически ресурси, на наситеността на различни територии и маршрути с обекти от различен характер. Високата концентрация на обекти, дори и с по-ограничена значимост, води до повишаване на атрактивността на територията. По-голяма прецизност се получава при използването на показателя време за психоемоционално възприемане на обекта и за физически контакт с него. Според Полинова (1978) и Пирожник (1986) е необходимо да се състави типологична таблица със средни норми на времето, необходимо за запознаване с различни видове обекти¹⁹.

Балова оценка на антропогенните туристически ресурси. Този метод позволява да се оцени атрактивността, привлекателността на антропогенните обекти и явления, както и възможностите за туристическото им използване. При оценяването на антропогенните туристически ресурси се преминава през същите етапи, както при оценяването на природните рекреационни ресурси. Необходимо е да бъдат установени свойствата на оценявания обект, които определят неговата ценност и възможност за използване. Основните свойства, които се оценяват са: значимост, екзотичност, уникалност, насоченост, известност, транспортна достъпност, наличие на материално-техническа база и други²⁰.

При направения анализ се достигна до извода, че при оценка на природните туристически ресурси има по-големи възможности да се използват критерии и показатели, докато при антропогенните тази оценка в много случаи има субективен характер и се влияе от много фактори.

Всеобщо е мнението, че туризмът и природната среда са в силна взаимозависимост помежду си. Ако неговото развитие протича бързо, но паралелно с нейното нарушаване, очакваните последици са отлив на туристи и цялостна стагнация на курортите. Поради тази причина туристическите ресурси винаги трябва да се използват оптимално и екологосъобразно, за да може, от една страна, по-продължително време да бъдат експлоатирани, и, от друга страна, да се запази природната среда.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Попова, Н.** Природни рекреационни ресурси, Унив. изд. Климент Охридски, София, 1993, с. 7.

² **Марков, И., Н. Апостолов.** Туристически ресурси. В. Търново, АСТАРТА, 2008, с. 13–24.

³ По цитат на **Марков, И., Н. Апостолов.** Туристически ресурси. В. Търново, АСТАРТА, 2008, с. 24.

⁴ По цитат на **Марков, И., Н. Апостолов.** Туристически ресурси. В. Търново, АСТАРТА, 2008, с. 36.

⁵ По цитат на **Марков, И., Н. Апостолов.** Туристически ресурси. В. Търново, АСТАРТА, 2008, с. 51.

⁶ По цитат на **Марков, И., Н. Апостолов.** Туристически ресурси. В. Търново, АСТАРТА, 2008, с. 52.

⁷ **Марков, И., Н. Апостолов.** Туристически ресурси. В. Търново, АСТАРТА, 2008, с. 54.

⁸ **Марков, И., Н. Апостолов.** Туристически ресурси. В. Търново, АСТАРТА, 2008, с. 56–60.

⁹ **Попова, Н.** Природни рекреационни ресурси. София, Унив. изд. Климент Охридски, 1993, с. 23–29.

¹⁰ **Маринов, В., М. Бъчваров.** Антропогенни условия и ресурси на отдиха и туризма. София, Унив. изд. Климент Охридски, 1990, с. 192

¹¹ По цитат на **Марков, И., Н. Апостолов.** Туристически ресурси. В. Търново, АСТАРТА, 2008, с. 62.

¹² **Марков, И., Н. Апостолов.** Туристически ресурси. В. Търново, АСТАРТА, 2008, 60–68.

¹³ **Попова, Н.** Природни рекреационни ресурси. София, Унив. изд. Климент Охридски, 1993, с. 56.

¹⁴ По цитат на **Попова, Н.** Природни рекреационни ресурси. София, Унив. изд. Климент Охридски, 1993, с. 56.

¹⁵ **Попова, Н.** Природни рекреационни ресурси. София, Унив. изд. Климент Охридски, 1993, 58–83.

¹⁶ **Попова, Н.** Природни рекреационни ресурси. София, Унив. изд. Климент Охридски, 1993, с. 95.

¹⁷ **Попова, Н.** Природни рекреационни ресурси. София, Унив. изд. Климент Охридски, 1993, 99–101.

¹⁸ По цитат на **Попова, Н.** Природни рекреационни ресурси. София, Унив. изд. Климент Охридски, 1993, 104–106

¹⁹ По цитат на **Маринов, В., М. Бъчваров.** Антропогенни условия... София, Унив. изд. Климент Охридски, 1990, с. 228.

²⁰ **Маринов, В., М. Бъчваров.** Антропогенни условия... София, УИ „Климент Охридски”, 1990, 224–239.